

نگرشی بر پیشگیری وضعی از جرم

۱ جلال کریمی نژاد

دانشجوی دکتری جرم شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران

۲ یونس محمد نیا

دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد، اصفهان

چکیده

پیشگیری از جرم، از اهداف تعیین شده سیاست جنایی است که برای مهار پدیده مجرمانه همواره مورد توجه است. اهمیت این اهداف آنچنان است که پیشگیری از جرم در قانون اساسی پیشبینی و به رسمیت شناخته شده است همین سیاست، سبب شده تا موجبات اساسی سازی حقوق پیشگیری از جرم فراهم شود. پیشگیری وضعی به عنوان یکی از روش های پیشگیری، به مجموعه تدابیری اطلاق می شود که کاهش و حذف موقعیت ها و فرصت های ارتکاب جرم را سرلوحه اقدامات خود قرار داده است. تلاش دارد با کاهش زمینه های مساعد جرم را یا ایجاد مانع در مسیر ارتکاب جرم، بزهکار را منصرف ساخته یا فرصت وقوع جرم را از وی سلب نماید. این مقاله با مطالعه کتابخانه ای-اسنادی در پی پاسخ به این مسئله بودیم که پیشگیری وضعی تا چه میزان در کاهش جرایم موثر است و آیا محاسن یا معایب آ دارد؟ آیا پیشگیری وضعی با آموزه های حقوق بشر مغایرت دارد؟ که در متن مقاله به این سولات پاسخ داده می شود. در پیشگیری از جرم، باید کرامت انسان ها در نظر گرفته شود. بر این اساس، پیشگیری از جرم را نباید به هر شکل و بدون در نظر گرفتن معیارهای حقوق بشری به اجرا درآورد. یکی از دلایل رجوع به این نوع پیشگیری، ناکارآمدی پیشگیری اجتماعی است این نوع پیشگیری هرچند فرایند گذار از اندیشه و عمل را با مانع ایجاد می کند، اما خود با موانع و محدودیت هایی همراه است که کارایی آنرا کم رنگ می کند. افزون بر ملاحظات حقوقی بشردر کنار برخی محاسن پیشگیری وضعی از جرم همچون جلب مشارکت عموم، حذف آماج جرم و محافظت از آماج، معایبی چون تحمیل هزینه و ایجاد مسئولیت برای بزه دیدگان ایجاد ترس از جرم وهم چنین ایجاد اضطراب و ترس در افراد ضعیف و ناتوان از مشکلات ناشی از اجرای راهکارهای پیشگیری وضعی است.

کلمات کلیدی: پیشگیری وضعی، جرم، طراحی محیطی

مقدمه

وقوع جرم یک پدیده جهانی است که همواره جزء چالش‌های اساسی جامعه بشری بوده است. افزایش تجربیات بشر در مقابله با جرم نشان داده است که نمی‌شود تنها با توسل به ابزار کیفری مثل جرم‌انگاری متعدد، با اعمال مجازات‌های کیفری از وقوع جرم پیشگیری کرد یا وقوع جرم را کاهش داد. با عنایت به این که جرم به عنوان یک پدیده انسانی-اجتماعی و محصول مشترک انسان و اجتماع هست، و خصلت‌های فردی و شخصیتی و محیطی در ارتکاب جرم نقش دارد، این امر باعث شده که در برنامه‌ها و اقدامات دولت ما سازمان‌های ملی و فراملی مطالعاتی با رویکرد پیشگیرانه انجام گیرد. به همین لحاظ تلاش شده است که با برنامه‌ریزی مدون سعی در کاهش و کم‌رنگ کردن فرصت‌ها و انگیزه‌های بزه‌کارانه مد نظر قرار گیرد. پیشگیری وضعی به عنوان یکی از روش‌های پیشگیری، به مجموعه تدابیری اطلاق می‌شود که کاهش و حذف موقعیت‌ها و فرصت‌های ارتکاب جرم را سرلوحه اقدامات خود قرار داده‌است. تلاش دارد با کاهش زمینه‌های مساعد جرم‌زا یا ایجاد مانع در مسیر ارتکاب جرم، بزهکار را منصرف ساخته یا فرصت وقوع جرم را از وی سلب نماید. در کشورهای غربی در این خصوص تلاش مضاعفی انجام گرفته است. در کشور ما هم علی‌رغم مذهب دین و اعتقاد و سنت‌های بخصوصی که در جامعه حاکم است، شاهد افزایش نرخ برخی جرائم و آسیب‌های اجتماعی هستیم. یکی از دلایل رجوع به پیشگیری وضعی از جرم، ناکارآمدی پیشگیری اجتماعی است این نوع پیشگیری هرچند فرایند گذار از اندیشه و عمل را با مانع ایجاد می‌کند، اما خود با موانع و محدودیت‌هایی همراه است که کارایی آنرا کم‌رنگ می‌کند. افزون بر ملاحظات حقوقی بشردر کنار برخی محاسن پیشگیری وضعی از جرم همچون جلب مشارکت عموم، حذف آماج جرم و محافظت از آماج، معایبی چون تحمیل هزینه و ایجاد مسئولیت برای بزه دیدگان ایجاد ترس از جرم و هم چنین ایجاد اضطراب و ترس در افراد ضعیف و ناتوان از مشکلات ناشی از اجرای راهکارهای پیشگیری وضعی است.

تعاریف واصطلاحات موضوع پیشگیری:

حقوقدانان و جرم‌شناسان در حیطه‌های موضوع پیشگیری تعاریفی را بیان نموده اند که در ذیل به شرح مختصری از آن می‌پردازیم:

کجروی (ناهنجاری):

اصطلاحی است که در مورد رفتارهای خلاف هنجار به کار برده می‌شود. همان‌طور که می‌دانیم منشاء هنجارهای مختلف هستند برخی هنجارها ریشه در عرف و عادت ما دارند و برخی دیگر ریشه در دین و اعتقاد و اخلاق دارند. ناهنجاری‌ها را می‌توان براساس نتیجه‌ای که دارند به جرم - گناه - انحراف - تخلف و آسیب اجتماعی دسته‌بندی کرد. با این توصیف متوجه می‌شویم که حوزه پیشگیری گسترده‌تری خاص خودش را دارد و حیطه عمل پیشگیری شامل تمامی نا هنجاری‌ها می‌شود.

جرم:

فعل یا ترک فعل (رفتار) که در قانون جرم‌انگاری شده باشد و مرجع رسیدگی به آن دادگاه‌ها و شوراهای حل اختلاف گناه:

در اسلام تحت عنوان معصیت - فسق - فساد - منکر - حرام و مورد دیگری اشاره شده است. اگر در صورتی که این رفتار توسط شارع علاوه بر عقوبت اخروی دارای ضمانت اجرای دنیوی باشد جرم خواهد بود. گناه زیاد نقص هنجارها را به دنبال ندارد که قانونگذار بخواهد برایش مجازات تعیین کند. عناوینی مثل غیبت و دروغ از جمله گناهان می‌باشند.

انحراف:

شکست هنجارهای کم اهمیت و عرف جامعه است سرپیچی کردن و در حقوق سرپیچی از قوانین و مقررات و عرف و اخلاق تعریف می‌گردد انحراف در معنی دوری جستن و فرار از هنجارها نیز تعریف شده است .

تخلف : که به دو نوع تقسیم می‌گردد:

قصور: کوتاهی به صورت غیر عمدی در انجام وظیفه

تقصیر: نقص عمدی مقررات از طرف شمس

تخلف نوعی دیگر از ناهنجاری ها که جرم و مجازات ندارند و ضمانت اجرا آن ها جریمه می باشد مثل تخلفات اداری رسیدگی به آنها در هیات های اداری هست.

آسیبهای اجتماعی:

تعریف خاصی برای آسیب اجتماعی نشده است ولی میشود گفت رفتار و پدیده ای که ساز و کار نظم و ارگانیسم اجتماعی را مختل می کند .آسیب اجتماعی می باشد مثل فقر ، بیکاری اعتیاد ، حاشیه نشینی شهرها ، کودکان بی سرپرست ، طلاق ... (از نظر حقوقی هر رفتاری که جز (۴ مورد جرم - گناه - انحراف و تخلف نباشد)) آسیب اجتماعی هست مثل طلاق گر چه حلال هست ولی یک آسیب اجتماعی محسوب میگردد. در حوزه پیشگیری همه موارد فوق گناه ، انحراف ، تخلف ، آسیب اجتماعی که هر کدام می تونه زمینه ساز جرائم شوند مهم هستند.

بینش هایی حاکم بر بر پیشگیری

برخی جرم شناسان مفهوم وسیع (موسع یا عام) را برای پیشگیری قائل هستند.

برخی جرم شناسان مفهوم ضیق و محدود (مُضِیق) را برای پیشگیری قائل هستند.

بینش پیشگیری موسع:

همه اقدامات کیفری و غیر کیفری در رابطه با مجرم و جرم را شامل می شود. یعنی انجام هر اقدامی که علیه جرم بوده و آن را کاهش بدهد پیشگیری محسوب می شود. اقداماتی که با هدف کاهش احساس ناامنی شهروندان صورت می گیرد . یا به بیانی دیگر ، سلسله اقداماتی که علیه عوامل جرم زا به کار می رود. (معین ازغدی، ۱۳۸۱)

شامل تعقیب و دستگیری بزهکارت - اعمال مجازات - تعلیق اجرای مجازات - جبران خسارت و ...

بینش پیشگیری مضیق :

پیشگیری مضیق یا محدود کننده به عبارتی به مجموعه اقدامهایی که به جز اقدامات کیفری که هدف نهایی آن منحصرأ یا به صورت جزئی محدود کردن دامنه ارتکاب جرم ، غیر ممکن کردن ، کم کردن احتمال وقوع جرم باشد، پیشگیری در معنای مضیق یا محدود گفته می شود. (نجفی ابرند آبادی ، ۱۳۷۹) اقداماتی ک برای مهار بزهکاری از طریق حذف یا محدود کردن عوامل جرم زا می باشد و یا می توانیم بگوییم تدابیر و اقدامات غیر کیفری و قهرآمیز در جهت کاهش جرم است. در کشور ایران قانونگذار دیدگاه موسع را در نظر دارد: چون اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم جهت از بین بردن و یا کاهش جرم را در نظر دارد که مربوط به قبل - حین و بعد از جرم را شامل می شود. در پیشگیری غیر کیفری مباحث اصلاح و درمان در کشورهای غربی انجام میگیرد ولی کشور ما در این عرصه نوپا می باشد .بایستی پیشگیری موسع را مد نظر قرار دهند و از تجربیات دیگر کشورها استفاده کند.

۶-عواملی که باعث می شود رویکردهای پیشگیرانه جایگزین نظام سزاکرایانه شود :

رشد نرخ جرم و پیدایش جرائم جدید. (افزایش جرایم و تنوع آنها) :

بزهکاری با صفات روان شناختی مختلفی همراه است که برخی از آنها عبارتند از؛ هوش کمتر از متوسط، سطوح بالای خشم درونی و رفتار پرخاشگرانه، ناشکیبایی و فقدان هم حسی با دیگران که باعث شده که بزهکاران نسبت به غیر بزهکاران عزت

نفس پایین تری داشته باشند. در تعریف عامل جرم زا باید بیان داشت؛ هر وضع جسمانی و روانی یا اجتماعی که می تواند در پیدایش یا افزایش جرم نقش مؤثری داشته باشد عامل جرم را محسوب می شود اما این تاثیر مطلق نیست و در تمام موارد نمی تواند قاطعیت داشته باشد. در خصوص جرم و جنایت در جامعه یک سری از علل و عوامل جرایم بین همه جرایم مشترک اند و در اکثر مناطق نیز سبب وقوع جرم شده است که برای جلوگیری و کنترل و پیشگیری از وقوع مجدد آن جرم توسط همان متهم یا دیگر افراد نیاز است که یک برنامه ریزی کشوری و کلان وجود داشته باشد اما یک سری از علل در جرایم خاص یا در مناطق خاص سبب وقوع جرم می شود مثلا جرم قاچاق بیشتر در مناطق مرزی بوده که باید برنامه خاصی جهت پیشگیری از انجام جرم در آن محدوده انجام گیرد. علت بروز بزهکاری معمولا علت واحدی نیست بلکه همیشه چندین علت دست به دست یکدیگر داده و باعث بروز بزه در افراد می شوند و امروزه نیز مسئله بزهکاری جوانان و نوجوانان به صورت یکی از حادثترین مسائل اجتماعی جوامع مختلف درآمده است زیرا بزهکاری پدیده ای طبیعی و ذاتی نیست و هیچ نوجوان و جوان بزهکاری در هنگام تولد مجرم به دنیا نمی آید. مهمترین عامل بزهکاری کودکان و نوجوانان؛ فقر، بیکاری، تنگدستی، فشار مالی، عدم دسترسی به امکانات اولیه زندگی و نیز عوامل اجتماعی و اقتصادی می باشد که آنها را به نوعی به سوی انحرافات و کجروی های گوناگون از قبیل دزدی، فحشاء، اعتیاد، خشونت های شدید و حضور در محیط های ناسالم اجتماعی می کشاند. بین جرایم زنان و مردان تفاوت زیادی وجود دارد، بخصوص در کشور ما چون زنان در جامعه کمتر نمایان و حاضر می شوند این سبب تفاوت نرخ جرم زنان در کشور ما با کشورهای اروپایی یا کشورهایی است که زنان بیشتر در جامعه هستند همین طور جرم زنان در شهرهای بزرگ نسبت به شهرهای کوچک بیشتر است. زنان به خاطر عوامل زیست شناسی و به خاطر ضعف بدنی یک سری جرایم را انجام نمی دهند و یک سری جرایم را زیاد انجام می دهند و در معرض تعرض بیشتری نیز می باشند. زمینه های اجتماعی را یکی دیگر از علل مشترک است. نقش شرایط اجتماعی و تعارضاتی که در چارچوب آن به وقوع می پیوندد انکار ناپذیر است به طوری که در شهر و محله های پر جمعیت و پایین شهر به خاطر مشغول بودن والدین به کار و شلوغ بودن محل و رها شدن اطفال در کوچه های جرم خیز اکثر مجرمین از اینگونه محل ها می باشند. بررسی ها نشان می دهد وقتی در جامعه ای ثبات و پایداری اجتماعی وجود نداشته باشد و جامعه در شرایط دشواری مثل شورش، جنگ یا انقلاب باشد و یا پاره ای شرایط غیر عادی و ناسازگاری عمومی در جامعه رواج داشته باشد میزان بزهکاری رو به افزایش می گذارد و برعکس هر قدر جامعه به سوی پایداری سوق داده شود میزان بزهکاری کاهش می یابد. شناسایی عوامل و عناصر مؤثر بر نوع و میزان آسیبهای اجتماعی به عنوان نخستین راهکار پیشگیری باید مد نظر باشد. امروزه عوامل و عناصر مختلفی در رشد جرایم و تنوع آنها مؤثر میباشد. از جمله این عوامل به نارساییهای فرهنگی و اجتماعی، تراکم نامناسب جمعیتی، عدم همخوانی دخل و خرج، تنوع قومی و تضادهای فرهنگی، بیکاری، فقر اقتصادی و رواج مشاغل کاذب مهمترین عوامل رشد و گسترش جرایم میتوان اشاره کرد. حاشیه نشینی از جمله پدیده های ناشی از فقر فرهنگی و اقتصادی است که در تشدید و تسهیل وقوع جرایم و آسیب های اجتماعی نقش بسزایی دارد. به طوری که رابطه مستقیم و بین وقوع جرایم و آسیبهای اجتماعی و حاشیه نشینی وجود دارد. یعنی حاشیه نشینی و آسیبهای اجتماعی علت و معلول یکدیگرند و باعث وقوع جرایم می شوند. از عوامل تشدید کننده جرایم و آسیبهای اجتماعی در مناطق حاشیه نشین میتوان به عدم توجه مسئولین به عدالت اجتماعی و اقتصادی در سطح جامعه و عدم توانمند سازی حاشیه نشینان اشاره کرد. خدمات رسانی و فراهم نمودن تسهیلات برای توانمندسازی ساکنان مناطق حاشیه نشین از طریق آموزشهای مناسب و ایجاد مشاغل تعاونی در سطوح خرد میتواند در پیشگیری و کاهش جرایم شهری بسیار مؤثر باشد. پایین بودن سطح تحصیلات ساکنان بومی و ضعف آگاهیهای اجتماعی موجب شده این قشر از جامعه نقش ضعیفی در توسعه و تعالی جامعه شهری داشته باشند. پایین بودن سطح آگاهی حاشیه نشینان موجب شده در تولید اقتصادی جامعه هم نقش اندکی داشته باشند. بنابراین توسعه فرهنگی و آموزشهای الزمی در ابعاد اجتماعی و اقتصادی و به ویژه توسعه اشتغال مفید، مهمترین راهکار ساماندهی حاشیه نشینان و در تعاقب آن کاهش رشد جرایم می باشد است.

هزینه هایی که بر نظام عدالت کیفری وارد می شود:

جرم یا پدیده ی ،مجرمانه که همزاد زندگی اجتماعی انسان است کم و بیش در تمام جوامع وجود داشته و دارد و یکی از دغدغه های اصلی دولت ها مبارزه با آن و به کیفر رساندن مجرمان است جرم به دو طریق منابع ارزشمند جامعه را هدر میدهد از طرفی، ارتکاب جرم به انحای مختلف هزینه هایی برای بزه دیده جامعه و خود مجرم در بر دارد و رفاه و آسایش اجتماعی را کاهش می دهد. از طرف دیگر از آنجایی که بر اساس قرارداد اجتماعی یکی از وظایف اصلی دولتها مبارزه با جرم و مجازات مجرمان است به ناچار بخشی از درآمدهای جامعه باید صرف این امر شود . کشورهای مختلف از لحاظ منابع و درآمد و نیز میزان جرایم و هزینه های ناشی از آن تفاوت هایی با هم دارند به طوری که ممکن است در کشوری که دارای تولید ناخالص داخلی اندک است بزهکاری رواج زیادی داشته باشد و برعکس در کشوری دیگر که تولید ناخالص داخلی بالایی دارد آمار جرایم ناچیز باشد به هر روی امروزه در نظر گرفتن هزینه های جرم و اتخاذ سیاستهای مناسب برای کاهش آن برای تمام دولت ها اهمیت اساسی دارد و تنها ممکن است نوع راهبرد و سیاست آنها و میزان مبالغی که برای مقابله با پدیدهی مجرمانه اختصاص میدهند تفاوت داشته باشد که قطعاً فقر و ثروت و وضعیت اقتصادی کشورها در این زمینه تعیین کننده است. در ایران نیز نگاهی به قوانین بودجه ی سالیانه و مبالغ اختصاص داده شده به دستگاهها و سازمانهای مقوالی کشف جرم، تعقیب و مجازات مجرمان و پیشگیری از جرایم نشان میدهد که بخش زیادی از درآمدهای عمومی و منابع جامعه به این امر اختصاص یافته است . رواج بحث در مورد ارزیابی هزینه های جرم و در نظر گرفتن آن به هنگام اتخاذ سیاست جنایی مناسب، ناشی از افزایش مطالعات میان رشته ای در شاخه های مختلف ،حقوق به ویژه مطالعات حقوق و اقتصاد است که بیشترین فایده و کاربرد را در حوزه ی حقوق کیفری داشته است . تحلیل هزینه های جرم و برآورد آنها به ما میگوید که باید نوعی توازن بین هزینه های خالص ناشی از جرم و هزینه پیشگیری از آن برقرار شود و در واقع بازدارندگی باید بهینه باشد میزان مجازات هر جرمی باید متناسب با هزینه های اجتماعی آن باشد و هنگام جرم انگاری نیز باید به اینگونه هزینه ها توجه شود. برای جلوگیری از گسترش و وقوع پدیدهی مجرمانه نیز تنها باید تا میزان خاصی هزینه کرد چرا که میزان بهینه ی پیشگیری از جرم هنگامی محقق می شود که هزینهی اجتماعی نهایی پیشگیری از جرم برابر باشد با منفعت نهایی اجتماعی حاصل از آن به عبارت روشن تر، بعضی از جرایم یا ارزش پیشگیری ندارند یا لازم است تا میزان خاصی برای پیشگیری از آنها هزینه شود. در نتیجه به هنگام اتخاذ سیاستهای کیفری و بازنگری در ساختار خدمات مربوط به دستگاه عدالت ،کیفری، میزان هزینه های جرایم نقش درجه ی اول را از دیدگاه سیاست گذاران دارد. از این جهت میتوان گفت که تحلیل هزینه های جرم گامی اساسی در جهت کاربردی کردن هرچه بیشتر نظریه ی حقوق کیفری و قرار دادن معیاری عینی و علمی در اختیار سیاستگذاران و نهادها و دستگاههای متولی تعقیب و مجازات مجرمان هست. منابع در اختیار انسان محدود و در مقابل خواسته های وی نامحدود است. امروزه اقتصاد را علمی است که درصدد است منابع کمیاب و محدود را برای برآورده ساختن خواسته های نامحدود انسان تخصیص دهد در عین حال روشن است که تأمین رفاه و آسایش انسان در غالب موارد مستلزم تخصیص منابع و تحمیل هزینه است . از اینرو، دولتها با این هستند که چگونه منابع و درآمدهای جامعه را به نیازهای موجود تخصیص دهند تا بیشترین کارایی و فایده را داشته باشد که منجر به تامین رضایت حداکثری شهروندان شود.

جرم شناسان انواع پیشگیری را از حیث تاریخ ظهور دو دسته تقسیم کرده اند:

انواع پیشگیری را از حیث تاریخ ظهور دو دسته پیشگیری سنتی (متداول) و پیشگیری جدید تقسیم می شوند

پیشگیری متداول به چهار دسته بندی فرعی تقسیم می شود:

پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی

پیشگیری عمومی و پیشگیری اختصاصی

پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال

پیشگیری اولیه، ثانویه، ثالث

پیشگیری از بزهکاری اطفال و پیشگیری از بزهکاری عمومی :

قدیمی ترین نوع پیشگیری است که برای کودکان از تدابیر پیشگیری پرورشی و اصلاحی استفاده می شود ولی برای بزرگسالان تدابیر پیشگیرانه تنبیهی و اربابی اعمال می شود.

پیشگیری عمومی و اختصاصی:

در این نوع پیشگیری مواردی همچون افزایش سطح رفاه عمومی و توسعه اجتماعی مد نظر هست مربوط به جرم خاصی هست مثلاً نصب دزدگیر برای پیشگیر از سرقت منزل یا خودرو

پیشگیری انفعالی و پیشگیری فعال:

در پیشگیری انفعالی ابتکار عمل دست بزه کاری است اقدامات پیشگیرانه ما بستگی به اقدام بزهکار دارد. پیشگیری فعال برعکس پیشگیری انفعالی ابتکار در دست مراجع است و کاملاً فعالانه اقدام می کنند بیشتر اقداماتی که جنبه دفاعی و پدافندی را دارد در برابر بزه کاری، بکار گرفته می شوند. مثل اخطارهای مربوط به جرم که معمولاً به صورت هشدارهای پلیسی هست تا بتواند در صورت قرار گرفتن در معرض حمله مجرمان، از مجرمان پیشگیری کند یا اثرات را کاهش دهد.

پیشگیری اولیه-ثانوی-ثالث :

این نوع پیشگیری برگرفته از علم پزشکی هست که پیشگیری از بیمار به سه سطح تقسیم می شود

سطح اول: تمام افراد جامعه

سطح دوم: افراد در معرض خطر بیماری

سطح سوم: به واگیری مجدد بیماران درمان شده مربوط می شود.

هدف از پیشگیری اولیه:

کل جامعه هست و کل جامعه باید در مقابل بزهکار تقویت شود. یعنی اصلاح شرایط محیط اجتماعی

هدف پیشگیری ثانویه:

در مورد کسانی هست که بیشتر از سایرین در معرض خطر باشند مثلاً کودکانی که از مدرسه فرار می کنند.

هدف پیشگیری ثالث:

در مورد پیشگیری از تکرار بزهکاری یا بزه دیدگان سابق هست.

تقسیم بندی پیشگیری های جدید :

براساس تقسیم بندی جدید پیشگیری به دودسته پیشگیری های اجتماعی و وضعی و پیشگیری دفاعی و آزاد خش تقسیم میگردد که در ادامه به توضیح کامل آن می پردازیم .

پیشگیری اجتماعی :

پیشگیری اجتماعی عموماً بر تغییر محیط اجتماعی پیرامون و انگیزه های بزهکاران تمرکز دارد. ابزارهای پیشگیری اجتماعی اغلب تمایل به تمرکز بر توسعه برنامه ها برای بازدارندگی بزهکاران بالقوه و بالفعل دارد. هدف از این نوع پیشگیری، هماهنگ

کردن افراد با هنجارهای جامعه، تغییر و اصلاحات در فرد و جامعه مدنظر می‌باشد پیشگیری اجتماعی خود به دو دسته تقسیم میشود:

پیشگیری رشد مدار:

پیشگیری اجتماعی رشد مدار، علاوه بر خود منحرف یا بزهکار ممکن است والدین، دوستان همکلاسی‌ها، آموزگاران نیز مشمول اقدام‌ها و مداخله‌های روانی - اجتماعی شوند که هدفشان پیشگیری مزمن، پایدار و مقاوم شدن جرم در آینده است. نجفی ابرند آبادی، (۱۳۸۱) اقدام‌ها و مداخله‌های روانی - اجتماعی چون گسترش مسئولیت فردی، بهبود رفتار اجتماعی، تقویت علقه‌های خانوادگی و اجتماعی نسبت به نهادهای اصلی جامعه پذیر کننده از قبیل مدرسه، محله و محیط کار، تقویت ثبات خانواده، انسجام گروهی، تقویت رفتار و مسئولیت پرورش والدین، تنوع بخشی به برنامه‌های سازنده و آموزنده در اوقات فراغت کلیه محیط‌هایی که طفل بخشی از وقت خود را در آنها سپری می‌کند. به عبارت دیگر این نوع پیشگیری به دنبال احیا و تقویت شرایط آموزش و پرورش طبیعی اطفال مسئله‌دار است. (نجفی ابرند آبادی، ۱۳۸۱) پیشگیری رشد مدار به دنبال بهبود و وضعیت اطفال، آسیب به حقوق اطفالی که در معرض خطر بزه‌کاری هستند که از همان کودکی فرد را با هنجارها مانوس می‌کند.

پیشگیری جامعه مدار:

رایج‌ترین شکل پیشگیری غیر کیفری پیشگیری جامعه مدار می‌باشد. پیشگیری جامعه مدار، مجموعه‌ای از اقدامات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و پیشگیرانه‌ای می‌باشد که نسبت به محیط‌هایی که فرد در آن زندگی و کار می‌کند اعمال می‌شود. در این نوع پیشگیری عوامل مختلف محیطی بزهکاری به منظور خنثی کردن یا دست کم کاهش آثار آنها است. می‌توان گفت که در پیشگیری جامعه مدار از بزهکاری با بهبود شرایط زندگی در یک محیط معین به طور مستقیم بر رفتار مجرمانه تاثیر می‌گذارد. هسته اصلی این مدل پیشگیری غیر کیفری از عواملی چون فقر، بیکاری، اشتغال کاذب، بی‌سوادی، حاشیه نشینی، بی مسکنی، شرایط نامطلوب خانوادگی که شکست‌های عاطفی، تربیتی و تحصیل افراد را فراهم می‌آورد تشکیل می‌گردد. کاهش یا از بین بردن عوامل جرم زا محیط اجتماعی و عمومی در پیشگیری جامعه مدار مد نظر هست (آموزش مهارت‌های زندگی و مشاوره تقویت مهارت‌های اجتماعی، ترویج فرهنگ پیشگیری از جرائم در سطح کلان جامعه و ...)

پیشگیری وضعی:

پیشگیری وضعی یا پیشگیری وضعیت مدار یکی از روش‌های پیشگیری غیر کیفری است در تعریف پیشگیری وضعی گفته شده است که عموماً راجع به کاهش فرصت‌ها همچون نصب فناوری‌های نظارت در فضای عمومی برای کاهش ارتکاب جرم در مقابل بزه‌دیدگان اقدام به محدود کردن فرصت‌های ارتکاب جرم یا مشکل‌تر کردن تحقق این فرصت برای مجرمین بالقوه، تغییر در موقعیت‌های خاص که احتمال ارتکاب جرم در آن زیاد است به منظور دشوار کردن، پرخطر کردن یا جاذبه زدایی برای کسانی که قصد ارتکاب جرم را دارند. نجفی ابرند آبادی، (۱۳۷۶) پیشگیری وضعی با این توصیف توسعه پیدا می‌کند که علی‌رغم بکار بستن تدابیر پیشگیری اجتماعی، بازهم شاهد بزه‌کاری و بزه دیدگی هستیم و این‌که واقعاً حذف بزه‌کاری از جامعه محال می‌باشد. پیشگیری وضعی یعنی بیش از اقدام بزهکار درصدد تعقیب و وضعیت ماقبل جرم و تبدیل معادله جرم به ضرر مجرم باشیم. پیشگیری وضعی هزینه ارتکاب جرم را بالا می‌برد و با بالا رفتن هزینه جرم، فرصت ارتکاب جرم از مجرم سلب می‌شود. چون انسان موجودی حسابگر است و سود و زیان عمل را می‌سنجد و یا این‌که می‌توانیم بگوییم خطر دستگیری و شناسایی را افزایش می‌دهد به عنوان مثال نصب دوربین مدار بسته، نصب نرده و قفل فرمان یا پدال خودرو، نصب دزدگیر روشن کردن فضا و،

مانیتورینگ کردن شهرها و معابر، استفاده از گاو صندوق رمز دار، نصب سرعت گیر، رمز عبور برای استفاده از فضای مجازی یا رایانه ای و امثال آن از جمله اقدامات پیشگیری وضعی می باشند. خداوند در قرآن سوره بقره آیه ۲۵۱ می فرماید: اگر پروردگار عالم بعضی از مردم را با بعضی دیگر بازمی داشت فساد زمین را فرامی گرفت. این خود نشان دهنده یک نوع پیشگیری از جرم در قالب نهاد امر به معروف و نهی از منکر و قانون گذاری در اسلام است. در بحث پیشگیری وضعی آنچه مهم است این است که بایستی حقوقی و آزادیهای فردی هم رعایت شود و راهکارهای پیشگیرانه بایستی قانونی اجرا شود و این که در اسلام تجسس و اعمال محدودیت ها در زندگی شخصی افراد ممنوع شود که در این باره خداوند در قرآن کریم سوره حجرات آیه ۱۱ می فرماید: ای اهل ایمان از بسیاری گمان ها پرهیز کنید که بعضی از آن ها گناه و معصیت است و در امور تجسس نکنید. تکلیف همگانی به امر معروف و نهی از منکر در زمینه پیشگیری از وقوع جرایم و مسئول بودن در قبال رفتار هم نوع خود، در خصوص پیشگیری از جرائم حائز اهمیت است که بر این اساس در دین اسلام از امر به معروف و نهی از منکر به عنوان کشتی نجات تعبیر شده است.

پیشگیری وضعی و بررسی یک شبهه :

در پیشگیری وضعی این موضوع مطرح می شود که آیا جامعه و حاکمیت این حق را دارد به منظور پیشگیری از جرم شخصی که قصد ارتکاب جرم دارد ولی هنوز عملی انجام نداده است وی محدود نمود؟ در پاسخ باید گفت که صرف تصمیم مجرمانه قابل برخورد و ایجاد محدودیت ها برای فرد نمی کند مگر این که در قالب حرکت و اقداماتی باشد که به مرحله ظهور برسد. تصمیم یک امر ذهنی و درونی است که تا به مرحله ظهور نرسد قابل کشف نیست تصمیم مجرمان گاهی در قالب شروع به جرم هست مثل تهیه ادوات جرم و گاهی فرد مجرم سابقه دار هست خود را در جهت انجام ارتکاب و تکرار جرم مهیا می نماید تا اینکه جرم را به مرحله ظهور برساند. به نظر می رسد اقدامات محدود کننده ای در این دسته افراد بلامانع باشد و در قالب اقدامات تأمینی یا تعزیری در حقوق شروع به جرم اعمال گردد. نظریه اینکه اصل برائت و اصل قانونی بودن جرم و مجازات، مانع از اعمال هر نوع مداخله و تهدید در زندگی افراد خارج از قوانین و مقررات می گردد پس بدون ظهور تصمیم مجرمانه، احراز حالت خطرناک قابل کشف نیست و تهدید آزادی مردم مخالف با اصول اساسی حقوق اسلامی است ولی تنها راه این هست که رفتارها و علائم خطرناک بودن شخص و تدابیر محدود کننده در امر پیشگیری وضعی را در قالب یک اصل قانونی بیان نمود تا اینکه مردم آگاه شوند اگر رفتار خطرناکی از آن ها سر بزند، محدودیت هایی در موردشان اعمال می شود.

بررسی چند اصل در پیشگیری وضعی

برای فهم بهتر پیشگیری وضعی ضروری می باشد که مواردی چون ایجاد جرایم بازدارنده، گرفتن فرصت ارتکاب جرم، رابطه بزدیده، آموزش بزه دیدگان، کنترل مکان ارتکاب جرم و محافظت از آماج های جرم رات در این نوع پیشگیری یار دآوری نماییم

پیشگیری وضعی و ایجاد جرائم بازدارنده :

در پیشگیری وضعی به منظور از بین بردن زمینه ارتکاب جرم ایجاد جرایم بازدارنده ضروری به نظر می رسد که خود این موضوع در کاهش جرائم مؤثر است مثلاً در کشور بلژیک در قانون پلیس پیش بینی شده که رها نمودن خودرو بدون رعایت جوانب احتیاط به منظور پیشگیری از سوء استفاده از آن، از جمله تخلفات راهنمایی رانندگی محسوب می شود و به آن جریمه تعلق می گیرد که این گونه جرم انگاری باعث کاهش قابل توجه سرقت خودرو می شود

در شرع مقدس اسلام و در سیاست کیفری اسلام در راستای پیشگیری وضعی، مواردی بیان شده است مثل منع نگاه به نامحرم و خلوت با نامحرم که در جهت پیشگیری از جرایم جنسی اشاره دارد.

پیشگیری وضعی و گرفتن فرصت از بزه کار:

فرصت ارتکاب جرم را از مجرم سلب نمودن نیز باعث کاهش جرم در حوزه پیشگیری وضعی می باشد. مثلاً کارمند که در محل کارش مرتکب جرم می شود با انفصال یا انتقالش داد میشود تا در آن محل مرتکب جرم نگردد. البته تا زمانی که جامعه فرصت اختیار و امتیاز در اختیار فرد قرار می دهد باید فرد کنترل شود

پیشگیری وضعی و رابطه بزه دیده :

ابن مهم در سیاست جنایی اسلام بسیار مورد تاکید قرار گرفته است. ایجاد فرهنگ ظلم ستیزی و ستم ناپذیری در خصوص بزه دیده در اسلام همیشه مد نظر بوده است معمولاً بزه کاران بدنبال آماج هایی هستند که در دسترس باشند و مقاومت کمتری از خود نشان دهند. همیشه می بایستی علاوه بر حمایت های قضائی که وجود دارد تمهیدات قانونی هم در حمایت از بزه دیدگان بالقوه مدنظر باشد. حمایت از افراد ضعیف در مقابل این که آماج های ضعیفی هست و بزه کاران به دنبال این دسته افراد هستند. اگر از این دسته از افراد حمایت شود، کاهش جرایم را خواهیم داشت مثلاً حمایت از افراد ضعیف بی سرپرست، سفیه، مجنون، پیش بینی طلاق برای زنانی که در معرض فشار و آزار همسر خود قرار می گیرند به منظور حفظ جان و ضرر جسمی یا حیثیتی که فرد نمی تواند به حاکم مراجعه و طلاقش را خواستار شود. در نظام اسلامی دفاع حق مسلم فرد مورد تجاوز شناخته شده است.

پیشگیری وضعی و آموزش بزه دیدگان :

عدم آگاهی هم یکی از عوامل بزه کاری و بزه دیدگی می باشد. آموزش بزه دیدگان گام مؤثری در مقابل بزه کار می تواند باشد. مورد دیگر در امر پیشگیری وضعی این است که فرد باعث تحریک بزه کاری نشود. فرهنگ صبر و حوصله داشتند در مقابل بی خردان و ابلهان می تواند در کاهش بزه کاری مؤثر باشد

پیشگیری وضعی و کنترل مکان ارتکاب جرم:

بعضی مکان ها آمار وقوع جرایم بیش از دیگر مکان ها است و با کنترل آن مکان می شه ارتکاب جرم را کم رنگ نمود

پیشگیری وضعی و محافظت از آماج های جرم:

در دسترس بودن آماج های جرم یکی از عوامل که به مجرم انگیزه ارتکاب جرم را می دهد. امروزه محافظت از آماج ها در قالب نصب دزدگیر، بکارگیری نگهبان و غیره محقق می شود.

اصول هفت گانه پیشگیری وضعی:

پیشگیری وضعی مبنی بر اصول هفت گانه ای است که از طرف کلارک و می هیو در کتاب طراحی عادی از جرم دسته بندی شده است

تقویت آماج جرم، حذف آماج جرم، حذف وسایل ارتکاب جرم، کاهش سود آوری برای بزه کاران، نظارت رسمی، نظارت نیمه رسمی، مدیریت محیطی. (رایجیان اصلی و سیاکوهی، ۱۳۸۷)

تقویت آماج جرم:

یعنی این که ما کاری کنیم که به راحتی مجرم نتواند به راحتی انجام دهد و دسترسی بزه کار سخت شود مثل نصب دزد گیر برای منزل

حذف آماج جرم

یعنی این که ما دسترسی مرتکب به موضوع جرم را نا ممکن کنیم یعنی موضوع جرم را از دسترسی مرتکب خارج کنیم مثل نگهداری جواهرات در صندوق امانات بانک ها

حذف وسایل ارتکاب جرم

مثلاً در کشورهایی که خرید و فروش سلاح ها و منع قانونی ندارد و تنبیه آن جرائمی علیه استحضامی مثل قتل افزایش پیدا می کند فلذا دسترسی به این گونه ابزارهای جرم نا ممکن یا حذف شود که شاهد کاهش بزه کاری باشیم مثل منع پذیرش کودکان در هتل ها مهمان سرا ها رستوران ها که می تواند جلوی فرار کودکان از خانه یا مدرسه را بگیرد .

کاهش سودآوری برای بزهکاران:

چون مجرمین افرادی حسابگر هستند و سود و زیان هر عملی را محاسبه می نمایند وقتی که مجرمی برآورد می نماید، منافع حاصل از جرم ارزش خطر و دستگیری و مجازات را ندارد مرتکب جرم نمی شود. مثلاً استفاده از کارت های اعتباری به حمل وجه نقد.

نظارت رسمی

با کنترل وضعیت های مشرف برای ارتکاب جرم خطر دستگیری و کشف جرم بالا رفته و اسباب انصراف مجرم را فراهم می نمایند از طریق ابزارهای الکترونیکی دوربین مدار بسته هشداردهنده ها پلیس گشت زنی مشهود سرایدارن همگی به پیشگیری وضعی از جرم خدمت می کنند.

نظارت نیمه رسمی

نقش پیشگیری وضعی در این حالت توسط خود مردم و شهروندان عادی انجام می گیرد در این خصوص نقش بسیار مهمی را مردم و شهروندان عادی ایفا می کنند مثل نگهبان محله پلیس محله محور میانجی گری خانواده و خویشان رسانه ها ، نهاد امر به معروف و نهی از منکر در زمینه نظارت نیمه رسمی به پیشگیری وضعی از جرم کمک می کند.

مدیریت محیطی :

در حقوق پیشگیری وضعی محیط هم نقش اساسی دارد طراحی و ساخت شهرها حائز اهمیت هستند برخی جرم شناسان پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی اعتقاد دارند طراحی محیطی اولین بار در کتاب پیشگیری از جرم با طراحی محیطی از طرف دی جفری ارائه می شود. (پرویزی، ۱۳۷۹) البته قبل از دی جفری و ارائه طراحی محیطی انتشار تصویر شهر توسط لینچ ارائه شده است . عده ای دیگر از جرم شناسان طراحی محیطی را زیر مجموعه پیشگیری وضعی می دانند ولی برخی دیگر آن ها مثل کلارک سه نظریه که اعلام می کند را زیر مجموعه پیشگیری محیطی می داند .

الف- طراحی محیطی جفری را اعلام می کند

ب- فضای قابل دفاع که از طرف اسکار نیومن مطرح می کند

پ- پیشگیری وضعیت محور که حاصل تحقیقات جرمی شناختی دولتی بریتانیا هست بیان می کند

طراحی محیطی در پیشگیری وضعی از جرم :

طراحی محیطی به این معناست که در معماری و شهرسازی را مخصوصاً ساخت منازل طراحی کنیم که ترس از جرم و وقوع جرم کاهش یابد و به ارتقاء سطح زندگی منجر شود. محیط ساخته شده بر رفتار انسان تأثیرگذار است از سوی دیگر محیط می تواند با ایجاد فرصت برای ارتکاب جرم را تشویق به ارتکاب جرم نماید و از طرف دیگر می تواند با افزایش قابلیت نظارت ساکنان بر محیط از وقوع جرم پیشگیری کند. فضای قابل دفاع در واقع بیان می کند که فضا و محیطی که ساکنان با هم در ارتباط هستند برهم نظارت می کنند به نحوی که همگی احساس مسئولیت کنند در نتیجه امنیت ایجاد می شود. طراحی محیطی در پیشگیری وضعی از جرم در قالب قسمتی از یک سیاست جامع پیشگیری و در کنار اجرای هدفمند و مدیرانه سایر راهبردهای پیشگیری

از جرم می‌تواند از اثربخشی خوبی برخوردار باشد. نظریه CPTED (پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی) بر این ادعا استوار است که می‌توان با طراحی مناسب محل سکونت و کار افراد، از جرایم ارتكابی در محیط ساخته شده پیشگیری کرد. این فرایند پیشگیری از جرم را طراحی محیطی گویند این نوع پیشگیری شاخه‌ای از رهیافت‌های مکانیکی در پیشگیری از جرم است که بر این باور است که مجرم، ارتكاب جرم را انتخاب می‌کند، جرم محلول فرصت است، مجرم فردی عقلانی است و جرم انتخابی عقلانی است و تاثیر گذاشتن بر عوامل وضعی راحت‌تر از تغییر و مبارزه با ضعف‌های بشری و اصلاح شخصیت افراد است، در نتیجه راه حل مناسب را پیشگیری از جرم با کم کردن فرصت‌های مجرمانه می‌داند. طراحی مناسب و کاربری موثر از محیط و ساختمان که منجر به کاهش جرم و ترس ناشی از جرم می‌شود در واقع نظریه CPTED بر این اندیشه مبتنی است که رفتار انسانی در محیط شهری تحت تاثیر طراحی محیطی قرار دارد از آثار مثبت نظریه CPTED می‌توان به بهبود کیفیت زندگی، تقویت حس تعلق به محیط در ساکنان، کاهش میزان جرائم و حتی افزایش قیمت خانه و زمین برشمرد. (محمودی جانکی و قورچی بیگی، ۱۳۸۸)

قابل دفاع در پیشگیری وضعی از جرم

فضای قابل دفاع نیز به نوبه خود تا حدودی در پیشگیری وضعی از جرم نقش دارد و به کارگیری آن حائز اهمیت می‌باشد. فضای قابل دفاع بنا به تعریف نیومن، واژه‌ای است برای سلسله‌ای از نظام‌های فضایی شامل موانع واقعی و نمادین حوزه‌های نفوذ تعریف شده است و امکان مراقبت بیشتر که در کنار هم محیط را به کنترل ساکنان در می‌آورد در این فضا به فعالیت‌های مجرمانه کمتر اجازه وقوع داده می‌شود. در واقع فضایی دفاع پذیرو بررسی تاثیر رفتار اجتماعی تولید شده از وضع برنامه ریزی، طراحی و معماری می‌پردازد. ایده فضای قابل دفاع از طریق تقسیم بخش‌های بزرگ فضاهای عمومی و واگذار نمودن آنها به تک افراد و گروه‌هایی کوچک انجام پذیر است. به این ترتیب آنها می‌توانند مانند محیط خصوصی‌شان این فضاها را کنترل کنند. فرد مجرم منزوی می‌گردد زیرا جولانگاه او از بین رفته است. حتی آن مجرمانی که درون محله یا مجتمع زندگی می‌کنند در می‌یابند که قدرت تحرکشان به شدت کاهش یافته است. ایده فضای قابل دفاع به صورت خودکار مجرمان را خلع ید نمی‌کند بلکه فقط آنها را بی تاثیر می‌کند. (رواقی و کاوه، ۱۳۸۷)

برای ایجاد فضای قابل دفاع وجود چهار عامل ضروری است :

تقدسی خانه هر فرد

قابلیت طراحی فیزیکی برای بیان احساسات مثبت.

پیوستگی بین خصوصیات فیزیکی فضا و توانایی ساکنان برای مشاهده آنچه اتفاق می‌افتد (نظارت محیطی).

فضای قابل دفاع تا به اندازه‌ای به وجود قلمروها و توانایی‌های افراد برای نظارت بر رخدادهای محل زندگی‌شان متکی است.

اصل هشدار و اطلاع رسانی در پیشگیری وضعی از جرم (قاعده تحذیر) :

یکی از شروط مهم و پر کاربرد در پیشگیری وضعی اصل هشدار یا و اطلاع رسانی به افراد است و موجب این است هر کس قبل از اقدام به عملیات پیشگیرانه خطرناک و مهلک به سایرین هشدار دهد معاف از مسئولیت مدنی و کیفری خواهد بود مثلاً در حقوق تعبیه کابل‌های برق جهت حفظ اصل مال و اموال فرد در ملکش باشد اطلاع رسانی قبل را داشته باشد جان کسی به

خطر نیفتد. به موجب این قاعده هر کس قبل از اقدام به عملیات خطرناک و مهلک به سایرین هشدار دهد در صورت وجود شرایط لازم معاف از مسئولیت مدنی و کیفری خواهد بود. شخص هشدار دهنده می تواند شخص حقیقی یا حقوقی مانند دولت، شرکت ها، کارخانجات، پزشک، کارفرمای یک واحد تولیدی، فروشنده یا سازنده کالاهای خطرناک، شهرداری و... باشد. یکی از موارد بسیار مهم و اساسی در خصوص حجیت قاعده هشدار، قاعده اقدام است. بر اساس این قاعده هنگامی که فرد بالغ، عاقل و رشیدی با علم و اراده علیه خود اقدام و به خود خسارت مالی یا آسیب جسمانی وارد نماید کسی جز خود او مسئول نمی باشد زیرا در مواردی که خود شخص اقدام به ورود ضرر به مال یا جان خود می کند "عقلاً هم به ما هو اقلاً" با قطع نظر از عوارض خارجی هیچگونه مسئولیتی برای شخص دیگر قائل نیستند (موسوی ببنوردی، ۱۳۸۸). پس موردی که زیان دیده در وقوع حادثه و اضرار به خود عمد دارد و هیچ توجهی به هشدار و تحذیر نمی کند و خود را در مهلکه و خطر قرار می دهد این اقدام او به زیان خود منافع از خسارت گرفتن از دیگری است. (کاتوزیان، ۱۳۷۷) همانند اقدام شخصی است که با وجود مشاهده پوست خربزه در خیابان عمداً پایش را روی آن قرار دهد که از نظر فقها عدم ضمان است، مگر آنکه شخص صدمه دیده شخص دیوانه یا غیر ممیزی باشد که در این صورت آن کس که پوست خربزه را در خیابان انداخته مسئول است. (خمینی، ۱۳۹۴ ه ق)

اصول قاعده تحذیر :

هشدار موثر باشد و متناسب با خطر باشد:

در این خصوص باید زمان و مکان و موضوع در نظر گرفته شود زیرا هشدار در شب یا روز یا هشدار در عملیات تخریب یا هشدار در عملیات ورزشی متفاوت است و همچنین هشدار در خصوص خطرات مرگ با هشدار ساده متفاوت است .

- وصول هشدار به مخاطبین (درک خطر از جانب مخاطبین) :

هدف اصلی هشدار آن است که مخاطب وضعیت خطرناک و موقعیت حادثه ساز را دریافته و در پی دوری و گریز از آن باشد تا دچار آسیب یا خسارات مالی نگردد در صورتی که هشدار دهنده به طور کامل به تکالیف هشدار دهنده خود و اطلاع رسانیش عمل نموده باشد اما به مخاطب یا مخاطبین نرسیده باشد و یا ایشان متوجه هشدار نگردیده باشند غرض اصلی حاصل نشده و به مانند آن است که مثلاً هشدار در صورت نگرفته است

امکان اجتناب از خطر (شرط تمکن از عدول):

از شرایط دیگر اعمال قاعده هشدار آن است که مخاطب پس از شنیدن یا دیدن هشدار امکان دور شدن از صحنه خطر و اجتناب از آن را داشته باشد پس نکات زیر حائز اهمیت است مخاطب زمان کافی برای فرار یا گریز از صحنه خطر داشته باشد مخاطب توانایی و قدرت جسمی لازم برای اجتناب از خطر داشته باشد شرایط محیط و اوضاع و احوال مربوط اجازه و امکان عدول از خطر را به مخاطب بدهد

قانونی و مشروع بودن فعل هشدار :

با این توصیف هشدار برای اعمال غیرقانونی و ممنوع رافع مسئولیت هشدار دهنده نیست. با توجه به اهمیت پیشگیری وضعی از جرم به نظر می رسد بهر مندی از یک ماده واحده ضروری باشد.

ماده واحد در پیشگیری وضعی :

اصل ۱۵۶ قانون اساسی وظایفی را برای قوه قضائیه در نظر گرفته است که بند ۵ این اصل پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین را از وظایف قوه قضائیه می داند :

۱- رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات و شکایات

۲- احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی های مشروع

۳- نظارت بر حسن اجرای قوانین

۴- کشف جرم و تعقیب مجرمین و مجازات تعزیری و حدی

۵- اقدام مناسب در راستای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین

که بر این اساس در سال ۱۳۸۹ معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم در مراکز استان ها شکل گرفت و در سال ۱۳۹۳ مقام معظم رهبری پیشگیری از وقوع جرم را از اولویت برنامه های قضایی کشور اعلام نمود و مشارکت همه قوا را در امر پیشگیری از جرم خواستار می شوند و حتی در حکم ریاست قوه قضائیه به ایجاد امنیت اجتماعی و پیشگیری از جرم اشاره می نمایند.

لیکن میتوان ماده واحده ای را در خصوص پیشگیری وضعی و تبصره های آن به شرح ذیل بیان نمود.

در حقوق پیشگیری وضعی هر شخصی اعم از حقیقی یا حقوقی به منظور پیشگیری از جرم نسبت به خویش و اموال و دارایی های متقول و غیر متقول خود، در برابر هر گونه خطر با رعایت مراتب پیشگیری توسط دیگری ،اقدام یا رفتاری کند که ضرر مادی یا غیرمادی، صدمات جسمانی حتی مرگ معترض وارد نماید با جمع شرایط ذیل قابل تعقیب حقوقی یا کیفری نیست الف: اقدامات پیشگیرانه برای رفع تجاوز با خطر عرفاً قابل توجیه و پذیرش باشد.

ب: در صورت تعبیه ی وسایل پیشگیرانه خطرناک هشدار رسانی مناسب صورت گیرد .

تبصره ۱

در هشدار ساده مناسب ضرورت داد که نوع هشدار عرفاً متناسب با محل خطر انتخاب شود هشدار قبل از وقوع حادثه صورت گرفته و امکان وصول آن به متجاوز بالقوه و سپس امکان گریز از خطر ناشی از وسایل پیشگیرانه برای هشدار گیرنده وجود داشته باشد .

تبصره ۲

نصب و راه اندازی امکانات و لوازم پیشگیرانه برای دیگران اعم از این که با اجرت یا بدون آن یا به اذن شخصی یا به درخواست وی صورت گیرد و نیز مواردی که اقدام کننده قانونا در این مورد تکلیفی داشته باشد با وجود شرایط پیش گفته شده بلامانع است .

تبصره ۳

در صورت وجود دلیل قوی بر عدم رعایت شرایط ،اثبات رعایت شرایط پیشگیری وضعی و هشدار رساندن مناسب و مؤثر برعهده بکاربرنده تجهیزات پیشگیرانه است .

تبصره ۴

در مواردی که برخی شرایط رعایت نشده باشد صرفاً همان مالی ودیه ثابت است .

تبصره ۵

تله گذاری به منظور ایراد ضرر یا جنایت به اشخاص حتی به بهانه پیشگیری از جرم در صورت اثبات قصد اقدام کننده از موارد فوق مستثنی است.

پیشگیری وضعی و محاسن و معایب :

باتحقیق و بررسی در خصوص پیشگیری وضعی و تاثیر آن بر کاهش ارتکاب جرایم به شرح ذیل میتوان محاسن و معایبی برای آن برشمرد.

محاسن پیشگیری وضعی :

برخی از محاسن پیشگیری وضعی به شرح ذیل می باشد.

۱- در پیشگیری وضعی چون جلب مشارکت عموم است، افراد افراد جامعه با مراقبت از خود و اموال خود و دیگران و رعایت احتیاط، ایجاد موانع فیزیکی در پیشگیری وضعی از جرم کمک می کند.

۲- با ایجاد محدودیت هایی که در پیشگیری وضعی اعمال می باشد به تبع آن جرائم هم کاهش پیدا می کند. مثلاً در انگلستان شایع ترین روش خودکشی باز گذاشتن بخاری درخانه هنگام خواب بود و گاز دی اکسیدکربن باعث کشته شدن فرد شود که دولت انگلستان با حذف سوخت های دی اکسید کربن در سال ۹۷۰ باعث کاهش خودکشی شد است.

۳- حذف آماج جرم و محافظت از آماج و اهداف جرایم باعث می شود فرصت ارتکاب جرم در جامعه از بین برود .
۴- کم هزینه بودن پیشگیری از جمله مزایای پیشگیری وضعی می باشد .پیشگیری وضعی در برخی مواد باعث به تأخیر افتادن جرم یا ناامید کردن جرم می شود .

معایب پیشگیری وضعی :

۱- ایجاد مسئولیت برای بزه دیدگان :

افراد جامعه مجبور اند که تدابیر پیشگیرانه وضعی با هزینه و مسئولیت خود به کار ببندند اما این خارج از عدالت است که ما این وظیفه را به بزه دیده تحمیل نماییم زیرا بی عدالتی اقتصادی و اجتماعی، مقصر بودن مجرمین را نادیده گرفته می شود

۲- ایجاد ترس در جامعه:

ایجاد ترس در بین شهروندان هر چند که مثلاً موانع فیزیکی اخطار به بزهکار است که وقع جرم را برای مجرم دشوار می نماید ولی مفهوم دیگر ان این است که شهروندان در محیطی ناامن و خطرناک هرچند حفاظت از محیط بیشتر باشد، ترس نیز بیشتر می شد و مردم مدام احساس می کند خطر در کمین هست و این خود باعث اضطراب و استرس در افراد ضعیف و سالخورده و ناتوان می شود .

۳- پیشگیری وضعی از موضوعاتی که هدف مرتکب سود و کسب منفعت نیست :

در پیشگیری وضعی از موضوعاتی که هدف مرتکب سود و کسب منفعت نیست نمی شود پیشگیری کرد. مثلاً در بزه هی چون قتل که با نقشه قبلی انجام می گیرد و تا فرد به هدفش برسد دست بردار نیست .

۴- جابجایی جرم :

اگر یک مکان جرم خیز به طور کامل پوشش داده شود و پیشگیری وضعی گردد باعث انتقال جرم به منطقه و نقطه ای دیگر می شود به عنوان مثال یک خانه فساد یا یک باند انهدام شود اعضای آن مجدداً در جای دیگر آن خانه فساد را دایر میکنند و در مکان دیگر جرم ها را انجام می دهند مثلاً زمانی که یک خودرو دارای دزد گیر ، قفل فرمان و جی پی اس باشد ،خودرو هایی که به فاقد ایمنی هست ،نظر سارق را به خود جلب می نمایند.

۵- ایجاد محدودیت در آزادی فردی :

استفاده از فناوری های جدید پیشگیری وضعی هزینه هایی برای شهروندان دارد و افراد متمکن از تجهیزات مدرن و بروز الکترونیکی و غیره استفاده می نمایند و وقوع جرایم در آن محدوده کاهش می یابد در نتیجه مجرمین را به سمت مناطق فقیر نشین هجوم می آورند.

نتیجه گیری :

پیشگیری وضعی نوعی از پیشگیری غیر کیفری یا کنشی است که تاکید بر وضعیت، موقعیت، زمان و مکان وقوع جرم دارد. به گونه ای که ارتکاب جرم برای بزهکار سخت تر می شود یا فرصت ارتکاب جرم از او گرفته می شود و یا اینکه خطر شناسایی و دستگیری وی را افزایش می دهد. این اقدامات مقدمه بر وقوع جرم است. در آموزه های اسلامی مواردی چون امر به معروف و نهی از منکر و آیه ۲۵ سوره بقره در خصوص مسئول بودن در قبال رفتار هم نوع خود که نوعی پیشگیری وضعی از جرم است، مورد تاکید قرار گرفته است. این نوع پیشگیری کاهش آمار جرم را در جامعه پیگیری می نماید. هرچند دولت ها و جامعه مدنی قدم های موثری در راستای کاهش جرایم برداشته اند، لیکن چندان مورد توجه واقع نشده است. جلوه ای از تدابیر پیشگیری وضعی را می توان در اقدام نیروی انتظامی برای نصب دوربین مدار بسته در محیط های مختلف از جمله چهارراه ها و محل های پر رفت و آمد مشاهده کرد. هرچند این اقدامات پیشگیرانه وضعی تا حدودی موثر است، لیکن معضلاتی را در پی خواهد داشت. این امر از یک طرف آزادی های مشروع شهروندان را تهدید می کند و از طرفی نیز هزینه های انسانی و مادی را بر جامعه تحمیل می نماید. این نوع پیشگیری هرچند دارای محاسنی همچون جلب مشارکت مردم، حذف آماج جرم، ایجاد محدودیت در جهت کاهش جرم را دارد، اما دارای معایبی از جمله ایجاد مسئولیت برای بزه دیدگان، ایجاد ترس در جامعه، جابجایی جرم از یک محل به محل دیگر، ایجاد محدودیت در آزادی افراد جامعه را دارد و بهرمندی از پیشگیری وضعی در ارتکاب جرم، به صورت موقتی و کوتاه مدت کاربرد دارد و در دراز مدت به نوعی پاسخگو نخواهد بود.

نظر به اینکه پیشگیری وضعی در برخی از جرایم کاربرد دارد، پیشنهاد می گردد در جهت اجرای هدفمند آن در بلند مدت و بدور از تهدید و نقص حقوق و آزادی های مشروع و حفظ کرامت انسانی شهروندان، ضمن اختصاص هزینه و فرهنگ سازی در جهت کاهش جرایم در جهت اجرای برنامه ها پیشگیری از جرایم ضمن توسعه و تشکیل کانون ها پیشگیری از جرم و نهادهای مدنی ملی و تعیین و تشریح وظایف آنان، اقدامات پیشگیری معمول گردد. هرچند پیشگیری از جرم مسئولیت کلی سه قوه می باشد لیکن نهادهای دخیل مستقیم در امر پیشگیری از جرایم از جمله صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، آموزش و پرورش در زمینه آگاه سازی، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، قوه قضائیه، سازمان زندان ها در زمینه مداخله و سازمان بهزیستی کشور، سازمان تامین اجتماعی، وزارت آموزش و پرورش در جهت توانمندسازی با فراگیری آموزش های مرتبط و اختصاص هزینه متناسب فعالیت پیشگیرانه خود را معمول نمایند.

۱۷- منابع :

معین ازغدی، زهرا، پیشگیری از جرم در سیاست جنایی تقنینی ایران، ایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۱،

نجفی ابرند آبادی، علی حسین، سیاست جنایی، دوره دکتری حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، مجموعه علوم

جنایی ۱۳۷۹، ۱۳۲۶

of crime prevention, such as attracting public participation, removing the crime targets and protecting the targets, disadvantages such as imposing costs and creating responsibility for the victims Fear of crime, as well as creating anxiety and fear in weak and disabled people, is the result of the implementation of preventive strategies.